
Introducere

Alegerea acestei teme, pentru *Caietele de Antropologie Istorică*, se înscrie în efortul, pe care îl face, o parte din cercetarea istorică românească, pentru a surprinde fenomenul profund al mecanismelor instituționale, care au dat impuls solidarităților sociale, politice și naționale, în ultimele două veacuri. Studiarea acestei teme presupune multe aspecte complexe, precum fenomenul modern al instituționalizării și rolul elitei naționale în culturalizarea poporului. Elita ecleziastică și laică din secolele XIX-XX a fost receptivă la spiritul acestor veacuri, la tendințele modernizatoare, dar nu au abdicat de la fidelitatea față de identitatea națională. Această elită cultivată și responsabilă a antrenat, în mod eficient, resursele sociale, spirituale, culturale și politice, în jurul unor asociații, societăți, ligi și fundații culturale. Studiind nașterea și evoluția societăților, asociațiilor, fundațiilor culturale, în tot spațiul românesc, se observă perseverența și legăturile statornicite între acestea. Aceste legături statornice se datorau scopului comun, politic și național.

Pentru a înțelege atmosfera culturală a secolului al XIX-lea și contextul organizărilor de tip asociaționist, trebuie să descindem în acel trecut, să luăm act de idealurile, convingerile, așteptările, inițiativele, relațiile, acțiunile, faptele, dar și de stăruințele diplomatice, de împlinirile sau neîmplinirile aceluiași veac, în planul cultural, spiritual și intelectual. Imersiunea în trecutul secolelor anterioare ne lămurește despre necesitatea culturalizării, despre împrejurările dificile ale înființării unor instituții, despre rolul decisiv al unor personalități clericale și laice, implicate necondiționat în viața națională, despre formarea și rolul elitelor spirituale și culturale în *renașterea* națională, ce a caracterizat perioada 1848-1918. Biserica, Școala, asociațiile culturale, presa au fost, în mod consecvent, temelia vieții românești.

Dintre toate asociațiile culturale *Astra*, înființată în 1861 și *Societatea pentru fond de teatru român*, întemeiată în 1870, au avut cele mai perseverente activități culturale, îndreptate spre păstrarea memoriei istorice, cunoașterea limbii și încurajarea creației originale românești, culte și populare. Nu numai *intelligentia*, ci și meseriașii și negustorii români au pus bazele unor reuniuni și societăți, cu activități culturale la Sibiu, Brașov, Blaj, Făgăraș, Arad, Oradea etc. Eforturile constante în legitimarea statutelor, în obținerea fondurilor, înscrierea unui număr impresionant de membrii cotizanți, în societăți și asociații, antrenarea unui număr mare de participanți la diversele activități culturale (conferințe, expoziții, serbări, baluri, reprezentații artistice etc.) arată amploarea mișcării naționale în plan cultural. Această mișcare culturală a fost suportul decisiv, pe care s-a sprijinit mișcarea politică românească în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș.

Remarcabilă a fost solidaritatea culturală constantă a românilor ardeleni, cu românii de dincolo de Carpați, din România, Bucovina și Basarabia. Întărirea specificului național românesc s-a realizat treptat, cu mult înainte de 1918, românii din provinciile aflate sub dominație rusească și habsburgică, apoi austro-ungară, lucrând constant în direcția românizării vieții lor. Elitele culturale din Ardeal, Basarabia și Bucovina reușiseră, la sfârșitul secolului al XIX-lea, să creeze un echilibru între loialismul față de monarhiile dominante și apartenența la națiunea română, apartenență exprimată identitar prin recursul la istorie, limbă, literatură, artă, educație, obiceiuri, tradiții și simboluri ale românismului.

Traseul instituțiilor, asociațiilor, societăților culturale nu s-a putut dezvolta cu regularitatea și precizia unui mecanism, ci a unui organism, a cărui existență și progres atârna de diferitele și complicatele împrejurări sociale și politice. În unele perioade, când implicarea elitei a fost puternică, iar apelurile ei către popor au fost ascultate, asociațiile au crescut și s-au întărit. Numărul membrilor lor a crescut, iar adunările societăților culturale au fost prilejuri de sărbători populare, cu un număr impresionant de participanți. În alte perioade, când elita s-a risipit în dispute și orgolii, când ritmul chemărilor către popor a slăbit, asociațiile și-au micșorat ritmul activităților, iar unele s-au prăpădit cu totul. Între activitățile asociaționiste și viața publică a existat o legătură reciprocă! Atunci când viața publică românească s-a moleșit același lucru s-a întâmplat și cu asociațiile culturale. Pentru că activitatea culturală viza susținerea unor activități școlare, a unor biblioteci populare, muzee, expoziții, conferințe, disertații, iar acestea au depins de antrenarea publicului. Chiar dacă activitățile culturale nu au fost totdeauna ample, este remarcabil faptul că o românie ardelenă, preponderent rurală și măcinată de multiple greutatea materiale și financiare, a avut o așa de mare receptivitate la acțiunile culturale, mai ales cele ale Astei.

Fiecare instituțiune culturală s-a menținut, s-a întărit și a prosperat în funcție de principiile care i-au prezidat întemeierea. Fiecare societate s-a născut prin adunări de constituire, în cadrul cărora s-a ales un comitet de conducere și s-au întocmit statutele. Acesta prevedeau denumirea, scopul, reședința, comitetul central, mijloacele culturale, drepturile și îndatoririle membrilor, dar și condițiile de dizolvare a societății, dacă era cazul! Ca formă fundamentală a activității asociațiilor culturale cele mai importante au fost adunările generale ordinare sau cele extraordinare, desfășurate cu ocazii speciale. Adunările asociațiilor sau reuniunilor culturale sau profesionale au fost prilejuri excepționale, pentru schimbul de idei, pentru socializarea cărturarilor sau militanților naționali, aparținând unor generații diferite. Preocuparea față de recuperarea perpetuă a trecutului fiecărei forme de asociere culturală a avut la temelie dorința de a desemna continuatori pe măsură. Stabilirea legăturilor dintre cei dispăruți și cei care au condus, pe parcurs, destinul fiecărei societăți sau reuniuni culturale s-a realizat prin comemorări, celebrări și jubilee.

Istoria instituțiilor culturale demonstrează respectul generațiilor, pentru trecutul național. În spiritul unui romantism național, care a rămas viu, fiecare generație, care urcă în timp, este ca pomul, care nu poate fi puternic decât dacă are rădăcinile bine

înfipse în pământ. Tot în spiritul romantismului național a rămas vie, din secolul al XIX-lea, până la 1948, acea solidaritate respectuoasă cu generațiile care au făcut istoria. De la aceste sensibilități a izvorât memoria istorică, în care s-a păstrat amintirea suferințelor, primejdiilor, ostenețelor, jertfelor, dar și a realizărilor și victoriilor. Istoria a dat mereu sens vieții naționale, a sporit legătura și responsabilitatea generațiilor, care au format marea familie națională.

După 1989, mulți dintre oamenii de cultură au îmbrățișat relativismul cultural, civismul democratic, cosmopolitismul sau chiar neo-stalinismul nostalgic, mai puțin atașamentul față de valorile și interesele naționale. Nașterea elitei noastre culturale post-decembriste a fost dificilă, pentru că spiritul elitar ar fi trebuit să fie aristocratic și moral. Cultura noastră se numește națională, dar aplecarea spre național a creat polemici și dezbateri, multe dintre acestea nefiind favorabile naționalismului. Din interese ideologice evidente s-a răspândit ideea că a fi naționalist înseamnă a fi xenofob. Demnitatea, atașamentul față de propria patrie și națiune nu implică ura față de celelalte națiuni. O națiune, care se întărește în specificul ei național, își respectă tradițiile, obiceiurile, limba, istoria, patria, cultura, fără a face acest lucru contra altor națiuni. Dimpotrivă, astăzi respectul față de fiecare națiune este modelul cel mai democratic de comportament. Cultura și educația națională sunt cele care conduc naționalismul și patriotismul spre tărâmul decenței.

Instrumentate politic, naționalismul și patriotismul au încăput pe mâna demagogilor, oportuniștilor, servililor politici, al celor lipsiți de capacitatea și de inteligența, de a iniția o strategie coerentă, inteligentă, generoasă, de încurajare a culturii și științei românești. Cu fața „împietrită” de revoltă și „moralitate” mediocrii vremurilor noastre afișează mândria națională doar ocazional, în folosul propriilor orgolii și interese. Mihai Eminescu spunea astfel despre cei care pretind că personifică idealurile naționale: „nu au în vedere decât utopii cosmopolite, proprii a ne dezorganiza și mai mult, a slăbi în noi simțul de conservățiune națională și, dacă se servesc din când în când de ideile comune poporului românesc, o fac numai debitându-le ca pe o marfă, pentru a-și câștiga popularitate” (Mihai Eminescu, „E greu a afla ...”, în *Timpul*, 27 noiembrie 1882). Eminescu a fost revoltat și de deficitul moral al intelectualității vremii sale și al liderilor politici, denunțând că „sute de nulități, elemente flotante, care nu trăiesc decât din falsificarea spiritului instituțiilor noastre și din amăgirea opiniei publice – ajung în statul nostru a fi însărcinate cu generarea afacerilor celor mai mari și mai delicate ale țării, și care privind slujba ca pe o sinecură sau ca pe o chestie de diurnă, iar esența ei ca pe o jucărie – au ca scop, nu realizarea ideilor lor, ... ci căpățuirea ...”. (Mihai Eminescu, articole din *Timpul*, 26 mai 1883 și 2 martie 1885). Eminescu, Caragiale, Goga, Bârseanu, Bлага și mulți alții, numai sunt astăzi modele de ținută intelectuală și eleganță culturală. Răstălmăcirea cuvintelor eminesciene sau caragialești, cum că aceștia criticau, de-a valma naționalismul și patriotismul este tendențioasă. Ceea ce detestau Eminescu, Caragiale și Goga, de pildă, erau „maimuțările cosmopolite”, mediocritatea, oportunismul, care au slăbit educația culturală a poporului. „Să nu ne mai facem inimă rea și spaimă gândindu-ne că lumea românească ar fi mai stricată de-

cât altele, spunea Caragiale. Nu, hotărât; neamul acesta nu e un neam stricat, e numai nefăcut încă; nu e pân' acum dospit cumsecade. E încă nelimpezit de mizeriile seculare, sub care a mocnit cu junghetura frântă; încă nu crede în dreptate; încă nu poate scoate din sânu-i pe cine să-i poată comanda; încă nu știe de cine să asculte – fiindcă nu are deocamdată încredere în nimeni (...) Fript cu lapte, suflă și-n brânză. N'a ajuns să cumpănească bine ceea ce i se pune împotriva; și, astfel, încă nu înțelege că în mâna lui ar sta să-și îndrepteze soarta și să dispună apoi de 'ntregul de ea – precum e drept și precum are să și fie odată" (I.L. Caragiale, o epistolă, 1894).

Criticile de astăzi, la adresa stării culturale, sunt mult mai lipsite de optimism, dar și de soluții rezonabile. Nemulțumirile intelectualilor s-au adunat într-un imens inventar de exasperări, dezamăgiri și apeluri la „luciditate”. Sentimentul de deziluzie al multor intelectuali poate fi un reflex al poverii vremurilor schimbate, vremuri în care nu se mai regăsesc. Cele mai multe reproșuri lucide se referă la faptul că marile foruri naționale, căzute sub vraja „artei” manageriale și plafonate cu aceeași „specialiști”, neclintiti din loc, au fost permanent în complicitate cu slabele politici culturale, au lăsat educația națională „pe apa sâmbetei”, la îndemâna valurilor ideologice și a ingineriilor educaționale. O serie de personalități, ofuscate de starea educației și culturii, au ocupat și ocupă funcții ministeriale și academice.

Astăzi, prioritățile valorice nu se mai referă la memorie, istorie, spiritualitate și moralitate. Milioanele pentru cultură nu se întâlnesc mereu cu bunele intenții și bunul gust! Modelele valorice – care exprimă puterea creatoare, disciplina, eleganța, modestia, generozitatea – există, dar sunt acoperite de fondul zgomotos (Vasele goale sună întotdeauna mai tare!) al unei *business-culturi*, devenită izvor de bani, titluri, premii și glorie personale.

Prin istoria instituțiilor culturale vedem mai clar ceea ce ne distanțează de cultura secolelor trecute: o altă ierarhie de valori culturale și spirituale, o altă solidarizare socială. Istoria *Astrei* și a tuturor asociațiilor culturale, active, până în 1948, arată că mișcarea culturală a fost eficientă, doar atunci când au fost depășite interesele personale și cele de clică, în favoarea interesului comun, național și civic. Apropierea Centenarului Marii Uniri este o foarte bună ocazie, pentru o renaștere a solidarității sociale și intelectuale, pentru sporirea rafinamentului cultural. Mai ales, pentru că există un apetit public pentru literatură, pentru muzica de bună calitate, pentru arta picturală, arhitecturală și sculpturală. Există un apetit public, față de tradiții, care ar trebui reintroduse în viața cotidiană. Cultura națională și spirituală nu se poate construi fără educație și cultură. Ele trebuie să devină un scop solidar, o *lumină* de creație diversă, care să exprime spiritul nostru profund, la toate nivelurile sociale. Ceea ce se poate constata în timpurile noastre este că avem doar „flăcări” de cultură! Numai că, și în iad sunt flăcări, dar nu este lumină!

Simona NICOARĂ